

لا إله إلا الله



دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده مدیریت و حسابداری

رساله برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D)  
رشته مدیریت دولتی گرایش منابع انسانی

الگویی برای فرایند خط مشی گذاری در نظام آموزش عالی  
جمهوری اسلامی ایران

نگارنده

مهربان هادی پیکانی

استاد راهنما

آقای دکتر فتاح شریف زاده

استاد مشاور اول

آقای دکتر سیدمهدی الوانی

استاد مشاور دوم

آقای دکتر بهزاد پورسید

## چکیده

سیستم آموزش عالی در همه جهان دستخوش بحرانهای گوناگونی شده است. عواملی از قبیل محدودیتهای مالی، فقدان ارتباط میان محتوا و روش، مشکل اشتغال دانش آموختگان دانشگاهی و غیره، سیستم آموزش عالی را تحت فشار شدیدی قرار داده است. کشور ما، ایران نیز از این قائده مستثنی نبوده و دارای تنگناهای مزبور می باشد. یکی از مهمترین راههای مواجهه با این مشکلات نظام آموزش عالی، خط مشی گذاری صحیح در این زمینه از طرف نهادهای سیاستگذار می باشد. به همین منظور تحقیق حاضر به روش توصیفی - پیمایشی با هدف ارائه مدل مناسب فرایند خط مشی گذاری در نظام آموزش عالی کشور صورت گرفته است. که در آن ابعاد، مؤلفه ها و شاخصهای مراحل تدوین، اجرا و ارزیابی فرایند خط مشی گذاری در سیستم آموزش عالی کشور مورد پرسش قرار گرفته است.

در این تحقیق پس از مطالعات اکتشافی، مدلی تلفیقی (عقلایی، تدریجی و نهادی) بصورت پیشنهادی به عنوان الگویی برای خط مشی گذاری آموزش عالی ارائه گردید و سپس اجزاء آن (تدوین، اجرا و ارزیابی) بوسیله پرسشنامه در جامعه آماری متشکل از، اعضاء نهادهای قانونگذار در حیطه آموزش عالی و اساتید دانشگاهی متخصص در امر خط مشی گذاری عمومی، به آزمون گذارده شد.

یافته های پژوهش بیانگر آنست که جامعه آماری ضمن تایید مدل مذکور و اعتقاد به این تلفیق جهت خط مشی گذاری در حیطه آموزش عالی کشور، این سه شیوه را به لحاظ کاربرد، الویت بندی کرده اند. طبق نظر ایشان این سه شیوه در مدل تلفیقی ارائه شده به ترتیب عقلایی، نهادی و تدریجی دارای اولویت می باشند.

## فهرست مطالب

عنوان	صفحه
<b>۱- فصل اول: کلیات پژوهش</b>	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسئله	۴
۳-۱- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش	۵
۳-۱-۱- چرا این موضوع برای پژوهش انتخاب شده است؟	۶
۳-۲- اهمیت این پژوهش در زمان حاضر چیست؟	۷
۳-۳- اهمیت این پژوهش برای دانش مدیریت دولتی چیست؟	۷
۴-۱- اهداف پژوهش	۹
۵-۱- سؤالات پژوهش	۹
۶-۱- مراحل اصلی اجرای طرح	۱۰
۷-۱- ذینفعان و استفاده کنندگان از نتایج پژوهش	۱۲
۸-۱- قلمرو تحقیق	۱۲
۹-۱- محدودیت‌های تحقیق	۱۲
۱۰-۱- تعریف واژگان کلیدی	۱۳
۱۱-۱- خلاصه فصل	۱۴
<b>۲- فصل دوم: ادبیات پژوهش</b>	۱۵
۱-۲- مقدمه	۱۶
۲-۲- پیشینه تحقیق	۱۹
۳-۲- رویکردهای خط مشی گذاری عمومی	۲۱
۳-۲-۱- رویکردهای قیاسی	۲۲
۳-۲-۱-۱- انتخاب عمومی	۲۲
۳-۲-۱-۲- نظریه های طبقاتی (مارکسیستی)	۲۴
۳-۲-۱-۳- نهادگرایی نوین	۲۵
۳-۲-۲- رویکردهای استقرایی	۲۶
۳-۲-۱-۲- اقتصاد رفاه	۲۶

۲۷.....	۲-۲-۳-۲- کثرت گرایی و کل گرایی
۲۸.....	۳-۲-۳-۲- دولت گرایی
۲۹.....	۴-۲- خط مشی گذاری آموزش عالی
۳۰.....	۵-۲- مدل‌های خط مشی گذاری آموزش عالی
۳۱.....	۱-۵-۲- مدل عقلانیت مطلق یا خردگرایی کامل
۳۴.....	۲-۵-۲- مدل رضایتبخش
۳۶.....	۳-۵-۲- مدل فزاینده یا تغییرات تدریجی
۳۹.....	۴-۵-۲- مدل فرایندی
۴۱.....	۵-۵-۲- مدل آشفته
۴۳.....	۶-۵-۲- مدل نهادی
۴۵.....	۷-۵-۲- مدل سیستمی
۴۷.....	۸-۵-۲- مدل سیاسی
۴۹.....	۶-۲- اجرای خط مشی
۵۰.....	۱-۶-۲- رویکردهای اجرای خط مشی عمومی
۵۰.....	۱-۱-۶-۲- رویکرد کلاسیک
۵۳.....	۲-۱-۶-۲- رویکرد نئوکلاسیک
۵۳.....	۲-۶-۲- عوامل مؤثر بر اجرای خط مشی
۵۵.....	۳-۶-۲- ابزار اجرای خط مشی
۵۸.....	۴-۶-۲- مدل ابزار اجرای خط مشی
۶۱.....	۷-۲- ارزیابی خط مشی
۶۱.....	۱-۷-۲- رویکردهای اجرای خط مشی
۶۱.....	۱-۱-۷-۲- دیدگاه تکنیکی نسبت به ارزیابی
۶۲.....	۲-۱-۷-۲- دیدگاه دموکراتیک نسبت به ارزیابی
۶۲.....	۳-۱-۷-۲- دیدگاه پلورالیستی نسبت به ارزیابی
۶۳.....	۲-۷-۲- انواع ارزیابی خط مشی
۶۳.....	۱-۲-۷-۲- ارزیابی اداری
۶۶.....	۲-۲-۷-۲- ارزیابی قضایی
۶۷.....	۳-۲-۷-۲- ارزیابی سیاسی
۶۸.....	۸-۲- خط مشی گذاری آموزش عالی در ایران

۶۸.....	۱-۸-۲- نهادهای سیاستگذار در نظام آموزش عالی ایران.....
۶۸.....	۱-۱-۸-۲- مجلس شورای اسلامی.....
۶۹.....	۲-۱-۸-۲- شورای عالی انقلاب فرهنگی.....
۷۰.....	۳-۱-۸-۲- مجمع تشخیص مصلحت نظام.....
۷۱.....	۴-۱-۸-۲- هیأت وزیران.....
۷۲.....	۲-۸-۲- جایگاه بخش آموزش عالی در برنامه های توسعه.....
۷۲.....	۱-۲-۸-۲- برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲).....
۷۳.....	۲-۲-۸-۲- برنامه دوم توسعه (۱۳۷۳-۱۳۷۸).....
۷۵.....	۳-۲-۸-۲- برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳).....
۷۶.....	۴-۲-۸-۲- برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸).....
۷۷.....	۵-۲-۸-۲- اهداف کیفی، خط مشی ها و سیاستهای اجرایی در برنامه های توسعه.....
۷۹.....	۶-۲-۸-۲- اهداف کمی بخش آموزش عالی در برنامه های توسعه.....
۸۲.....	۷-۲-۸-۲- عملکرد کمی بخش آموزش عالی در برنامه های توسعه.....
۸۴.....	۳-۸-۲- نقش آموزش عالی در چشم انداز توسعه ایران ۱۴۰۴.....
۸۷.....	۹-۲- مدل مفهومی تحقیق.....
۹۲.....	۱۰-۲- خلاصه فصل.....
۹۳.....	۳- فصل سوم: روش شناسی پژوهش.....
۹۴.....	۱-۳- مقدمه.....
۹۴.....	۲-۳- روش شناسی پژوهش.....
۹۹.....	۳-۳- مدل تحلیلی پژوهش.....
۱۰۳.....	۴-۳- روش های گردآوری داده ها.....
۱۰۴.....	۵-۳- پایایی.....
۱۰۷.....	۶-۳- روایی.....
۱۰۷.....	۷-۳- جامعه و نمونه آماری.....
۱۰۹.....	۸-۳- عملیاتی کردن مفهوم خط مشی گذاری آموزش عالی.....
۱۱۶.....	۹-۳- روش های تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۱۱۶.....	۱-۹-۳- آمار توصیفی.....
۱۱۶.....	۲-۹-۳- آمار استنباطی.....

- ۱۱۸.....۱۰-۳- خلاصه فصل
- ۱۱۹..... فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها
- ۱۲۰.....۱-۴- مقدمه
- ۱۲۰.....۲-۴- رابطه ابعاد و شاخص ها با سوالات پرسشنامه
- ۱۲۳.....۳-۴- آمار توصیفی
- ۱۲۴.....۱-۳-۴- جنسیت
- ۱۲۵.....۲-۳-۴- سابقه کار
- ۱۲۶.....۳-۳-۴- تحصیلات
- ۱۲۷.....۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به ابعاد و مؤلفه ها
- ۱۲۷.....۱-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین
- ۱۲۹.....۲-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین عقلایی
- ۱۳۰.....۳-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین تدریجی
- ۱۳۱.....۴-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین نهادی
- ۱۳۲.....۵-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های اجرا
- ۱۳۴.....۶-۴-۳-۴- بررسی توصیفی سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های ارزیابی
- ۱۳۶.....۴-۴- آمار استنباطی
- ۱۳۷.....۱-۴-۴- تحلیل و بررسی یکسان بودن فراوانی پاسخها از طریق آزمون برازندگی (کای دو)
- ۱۳۹.....۲-۴-۴- تحلیل و بررسی نرمال بودن مولفه ها و شاخص ها
- ۱۳۹.....۳-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه های دارای توزیع نرمال با استفاده از آزمون  $t$  تک نمونه ای
- ۱۴۰.....۱-۳-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه « تدوین عقلایی » در مدل تحقیق
- ۱۴۱.....۲-۳-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه « اجرای خط مشی » در مدل تحقیق
- ۱۴۲.....۳-۳-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه « ارزیابی خط مشی » در مدل تحقیق
- ۱۴۲.....۴-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه های دارای توزیع غیرنرمال با استفاده از آزمون دو جمله ای
- ۱۴۳.....۱-۴-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه « تدوین تدریجی » در مدل تحقیق
- ۱۴۳.....۲-۴-۴-۴- بررسی میزان نقش مولفه « تدوین نهادی » در مدل تحقیق
- با ۱۴۴.....۵-۴-۴- رتبه بندی مولفه های مدل فرایند خط مشی گذاری آموزش عالی و شاخص های مربوط به هر مولفه استفاده از آزمون تحلیل واریانس فریدمن
- ۱۴۵.....۱-۵-۴-۴- رتبه بندی مولفه های تدوین خط مشی
- ۱۴۶.....۲-۵-۴-۴- رتبه بندی شاخص های مربوط به مولفه « تدوین عقلایی »

۱۴۷.....	۳-۵-۴-۴-رتبه بندی شاخص های مربوط به مولفه «تدوین تدریجی».....	۱۴۷
۱۴۸.....	۴-۵-۴-۴-رتبه بندی شاخص های مربوط به مولفه «تدوین نهادی».....	۱۴۸
۱۴۹.....	۵-۵-۴-۴-رتبه بندی شاخص های مربوط به مولفه «اجرای خط مشی».....	۱۴۹
۱۵۰.....	۶-۵-۴-۴-رتبه بندی شاخص های مربوط به مولفه «ارزیابی خط مشی».....	۱۵۰
۱۵۲.....	۶-۴-۴-تحلیل و بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس جنسیت،سطح تحصیلات و سابقه کار.....	۱۵۲
۱۵۲.....	۱-۶-۴-۴-تحلیل و بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس جنسیت.....	۱۵۲
۱۵۴.....	۲-۶-۴-۴-تحلیل و بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس سطح تحصیلات.....	۱۵۴
۵۵.....	۳-۶-۴-۴-تحلیل و بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس سابقه کار در جایگاه فعلی.....	۵۵
۱۵۷.....	۵-۴-خلاصه فصل.....	۱۵۷
۱۵۸.....	<b>۵- فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات</b> .....	۱۵۸
۱۵۹.....	۱-۵-مقدمه.....	۱۵۹
۱۶۰.....	۲-۵-نتایج و یافته های پژوهش.....	۱۶۰
۶۰.....	۱-۲-۵-نتایج مربوط به بررسی توصیفی مشخصات و نظرات جامعه آماری.....	۶۰
۱۶۱.....	۲-۲-۵-نتایج مربوط به بررسی یکسان بودن فراوانی پاسخها از طریق آزمون برازندگی (کای دو).....	۱۶۱
۶۲.....	۳-۲-۵-نتایج آزمون t تک نمونه ای برای بررسی وجود یا عدم وجود مؤلفه های مدل.....	۶۲
۶۲.....	۴-۲-۵-نتایج آزمون دو جمله ای برای بررسی وجود یا عدم وجود مؤلفه های مدل.....	۶۲
۶۳.....	۵-۲-۵-نتایج آزمون تحلیل واریانس فریدمن برای بررسی معناداری رتبه های ابعاد، مؤلفه ها و شاخص ها.....	۶۳
۱-۵-۲-۵.....	۱-۵-۲-۵-نتایج آزمون تحلیل واریانس فریدمن برای بررسی معناداری رتبه های مؤلفه های تدوین خط مشی.....	۱-۵-۲-۵
۲-۵-۲-۵.....	۲-۵-۲-۵-نتایج آزمون تحلیل واریانس فریدمن برای بررسی معناداری رتبه های شاخص های تدوین، عقلایی.....	۲-۵-۲-۵
۶۴.....	۶-۲-۵-نتایج مربوط به بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس جنسیت،سطح تحصیلات و سابقه کار.....	۶۴
۶۶.....	۳-۵-پیشنهادات حاصل از پژوهش.....	۶۶
۱۶۶.....	۱-۳-۵-پیشنهاد مدل تحقیق.....	۱۶۶
۱۶۸.....	۲-۳-۵-پیشنهادات مربوط به تدوین خط مشی در آموزش عالی.....	۱۶۸
۱۶۹.....	۳-۳-۵-پیشنهادات مربوط به اجرای خط مشی در آموزش عالی.....	۱۶۹
۱۷۰.....	۴-۳-۵-پیشنهادات مربوط به ارزیابی خط مشی در آموزش عالی.....	۱۷۰
۱۷۰.....	۴-۵-راهکارهای اجرایی پیاده سازی مدل پیشنهادی.....	۱۷۰
۷۱.....	۵-۵-مزایا و محدودیت های مدل پیشنهادی.....	۷۱
۱۷۳.....	۶-۵-پیشنهاداتی برای مطالعات بعدی.....	۱۷۳



## عنوان

## صفحه

۱۷۴.....	۷-۵- خلاصه فصل.....
۱۷۵.....	فهرست منابع و مأخذ.....
۱۸۵.....	پیوستها.....

## فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲ - رویکردهای کلی خط مشی گذاری عمومی	۲۲
جدول ۲-۲ - اولویت بندی ابزارهای اجرای خط مشی	۵۹
جدول ۱-۳ - آلفای کرونباخ پرسشنامه در صورت حذف هر یک از سؤالات	۱۰۶
جدول ۲-۳ - حجم جامعه آماری بر حسب طبقات در پژوهش	۱۰۸
جدول ۳-۳ - ابعاد، مؤلفه ها و شاخص های مدل خط مشی گذاری در آموزش عالی	۱۱۴
جدول ۱-۴ - ابعاد، شاخص ها و سوالات مربوط به آن	۱۲۱
جدول ۲-۴ - توزیع فراوانی مربوط به جنسیت پاسخ دهندگان	۱۲۴
جدول ۳-۴ - توزیع فراوانی مربوط به سابقه خدمت پاسخ دهندگان	۱۲۵
جدول ۴-۴ - توزیع فراوانی مربوط به تحصیلات پاسخ دهندگان	۱۲۶
جدول ۴-۵ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین و میانگین و انحراف معیار آنها	۱۲۷
جدول ۴-۶ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های تدوین عقلایی و میانگین و انحراف معیار آن	۱۲۹
جدول ۴-۷ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخصهای تدوین تدریجی و میانگین و انحراف معیار آن	۱۳۰
جدول ۴-۸ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخصهای تدوین نهادی و میانگین و انحراف معیار آنها	۱۳۱
جدول ۴-۹ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های اجرا و میانگین و انحراف معیار آنها	۱۳۲
جدول ۴-۱۰ - توزیع فراوانی پاسخ های سوالات پرسشنامه مربوط به شاخص های ارزیابی و میانگین و انحراف معیار آن	۱۳۴
جدول ۴-۱۱ - بررسی یکسان بودن فراوانی پاسخها از طریق آزمون برازندگی (کای دو)	۱۳۷
جدول ۴-۱۲ - نتایج حاصل از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف مربوط به مولفه ها	۱۳۹
جدول ۴-۱۳ - بررسی میزان نقش مولفه « تدوین عقلایی » در مدل تحقیق	۱۴۱
جدول ۴-۱۴ - بررسی میزان نقش مولفه « اجرای خط مشی » در مدل تحقیق	۱۴۲

جدول ۴-۱۵- بررسی میزان نقش مولفه « ارزیابی خط مشی » در مدل تحقیق.....	۱۴۲
جدول ۴-۱۶- بررسی میزان نقش مولفه « تدوین تدریجی » در مدل تحقیق.....	۱۴۳
جدول ۴-۱۷- بررسی میزان نقش مولفه « تدوین نهادی » در مدل تحقیق.....	۱۴۴
جدول ۴-۱۸- رتبه بندی مولفه های تدوین خط مشی.....	۱۴۵
جدول ۴-۱۹- میانگین رتبه ها و اولویت بندی مولفه های تدوین.....	۱۴۶
جدول ۴-۲۰- رتبه بندی مولفه های تدوین عقلایی.....	۱۴۶
جدول ۴-۲۱- میانگین رتبه ها و اولویت بندی شاخص های مربوط به مولفه تدوین عقلایی.....	۱۴۷
جدول ۴-۲۲- رتبه بندی مولفه های تدوین تدریجی.....	۱۴۷
جدول ۴-۲۳- میانگین رتبه ها و اولویت بندی شاخص های مربوط به مولفه تدوین تدریجی.....	۱۴۸
جدول ۴-۲۴- رتبه بندی مولفه های تدوین نهادی.....	۱۴۸
جدول ۴-۲۵- میانگین رتبه ها و اولویت بندی شاخص های مربوط به مولفه تدوین نهادی.....	۱۴۹
جدول ۴-۲۶- رتبه بندی مولفه های اجرای خط مشی.....	۱۴۹
جدول ۴-۲۷- میانگین رتبه ها و اولویت بندی شاخص های مربوط به اجرای خط مشی.....	۱۵۰
جدول ۴-۲۸- رتبه بندی مولفه های ارزیابی خط مشی.....	۱۵۰
جدول ۴-۲۹- میانگین رتبه ها و اولویت بندی شاخص های مربوط به ارزیابی خط مشی.....	۱۵۱
جدول ۴-۳۰- بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس جنسیت.....	۱۵۲
جدول ۴-۳۱- بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس سطح تحصیلات.....	۱۵۴
جدول ۴-۳۲- بررسی نظرات پاسخ دهندگان براساس سابقه کار.....	۱۵۵

## فهرست نمودارها

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۱.....	نمودار ۱-۱- مدل مراحل اجرایی پژوهش.....
۴۶.....	نمودار ۱-۲- مدل سیستمی خط مشی گذاری.....
۴۹.....	نمودار ۲-۲- مدل سیستم سیاسی استون.....
۵۱.....	نمودار ۳-۲- مدل «صدر و ذیلی» یا سلسله مراتبی اجرا.....
۵۸.....	نمودار ۲-۴- طیف ابزارهای اجرای خط مشی.....
۹۰.....	نمودار ۲-۵- مدل مفهومی تحقیق.....
۹۸.....	نمودار ۱-۳- پیاز فرایند پژوهش.....
۱۰۰.....	نمودار ۲-۳- مقایسه روش استقرایی و قیاسی.....
۱۰۱.....	نمودار ۳-۳- فرایند استدلال تحقیق.....
۱۰۲.....	نمودار ۳-۴- مدل روش شناسی اجرای پژوهش.....
۱۱۱.....	نمودار ۳-۵- مدل مفهومی اولیه پژوهش.....
۱۲۴.....	نمودار ۴-۱- نمودار میله ای مربوط به فراوانی جنسیت پاسخ دهندگان.....
۱۲۵.....	نمودار ۴-۲- نمودار میله ای مربوط به سابقه خدمت پاسخ دهندگان.....
۱۲۶.....	نمودار ۴-۳- نمودار میله ای مربوط به تحصیلات پاسخ دهندگان.....
۱۶۶.....	نمودار ۵-۱- مدل پیشنهادی فرایند خط مشی گذاری در نظام آموزش عالی کشور.....

# فصل اول

## کلیات پژوهش

تا پیش از پیدایش علوم سیاست‌گذاری، مطالعات سیاسی به تمرکز در زمینه‌های هنجاری و اخلاقی دولت و نهادهای سیاسی محدود شده بود. پژوهش‌گران با مطالعه آثار اساسی بزرگان فلسفه سیاسی غرب در جستجوی شناخت اهداف دولت و وظایفش در رهنمونی شهروندان به «زندگی بهتر» بودند. این پژوهش‌ها غنای مباحثی چون طبیعت جامعه، نقش دولت و حقوق و مسؤولیت‌های شهروندان و دولت‌ها را در پی داشت؛ اما فاصله‌ی بین تئوری و عمل، پژوهش‌گران را بر آن داشت تا به جست‌وجوی راه‌های آشتی دادن و همگن کردن تئوریهای سیاسی و اداری و عمل خط‌مشی‌گذاری بپردازند و از طریق تحلیل تجربی سیاست‌های جاری دولت‌ها، خلاء موجود میان مباحث مجرد و نیازهای عینی را پر نمایند (Hawelett&Ramesh, 1998, p13).

گرچه پیدایش علوم سیاست‌گذاری ریشه در آثار «لاسول و لرنر» در اوایل دهه‌ی پنجاه میلادی دارد اما نهادینه شدن و گسترش این رشته در دانشگاه‌های غربی پانزده الی بیست سال بعد، یعنی در اواسط دهه‌ی شصت و بویژه در اواخر این دهه، آغاز شد. این امر دو دلیل عمده داشت: نخست، فشارهای روزافزون سیاسی - اجتماعی برای استفاده‌ی کاربردی از علوم اجتماعی در حل مسائل روزمره‌ای چون فقر، تبعیض نژادی، آلودگی محیط زیست و... و دوم، ظهور و بروز این نظریه که نقش عوامل اقتصادی - اجتماعی از قبیل درآمد، تعلیم و تربیت، سطح بیکاری و... در تصمیم‌گیری‌های دولتی و در خط‌مشی‌گذاری‌ها بیش از عوامل سنتی مانند گرایش‌های حزبی و ایدئولوژیهای سیاسی مؤثر است (Sabatier, 2000: p45).

در دهه‌ی هفتاد برخی دولت‌ها، به ویژه دولت آمریکا، گرایش قابل توجهی در بکارگیری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی در این رشته از خود نشان دادند تا ایشان آن‌ها را در سیاست‌گذاری‌ها یاری دهند. این امر به ویژه در اداره‌ی امور بهداشتی، حمل و نقل و تعلیم و تربیت آشکارتر است. یکی از دلایل این گرایش را می‌توان به تکاپوی دولت‌های غربی در جست‌وجوی نوعی «مشروعیت علمی» برای دخالت‌های روزافزونشان در اداره‌ی امور جامعه نسبت داد. (همان منبع، P.145).

برخی از پژوهشگران علوم خط‌مشی‌گذاری بر آن هستند که این رشته می‌تواند بی‌طرفانه به تعیین جهت خط‌مشی‌گذاری‌ها بپردازد و «چه باید کرد» و «چگونه باید کرد» - بی‌ارائه دهد که از تأثیر

گرایش‌های گروهی و حزبی در امان‌اند. در صحت و سقم این ادعا سخن بسیار رفته است و بر خدشه‌پذیری و استحکام آن دلایلی قابل تأمل اقامه شده است، اما حکایت همچنان باقی است. به هر حال، دولت‌های پیشرفته غربی از این ادعا حداکثر استفاده را کردند و مطالعات پژوهش‌گران علوم خط مشی گذاری را، که اغلب از سوی خود آنان به کار گماشته شده بودند، به عنوان سند مشروعیت علمی عمل دولت ارائه دادند و البته انصاف در این است که بگوییم در این راه، هم خود سود بردند و هم علوم خط مشی گذاری گسترش یافت و در عین حال بسیاری از این سیاست‌ها در عمل سودمند واقع شد.

از دهه هفتاد به این سو میزان آثار منتشره در زمینه‌ی علوم خط مشی گذاری تنوع و گسترش بسیار یافته است. با پذیرش نظر «پل سبتیه» می‌توان این فعالیت‌ها را به چهار دسته تقسیم کرد:

۱. تحلیل حوزه‌های مشخص خط مشی گذاری مانند آموزش، بهداشت، حمل و نقل، منابع طبیعی، سیاست‌گذاری در امور خارجی و...

۲. ارزیابی سیاست‌ها و مطالعه‌ی نتایج آن‌ها

۳. فرآیند خط مشی گذاری‌ها و عواملی که بر تنظیم و اعمال سیاست‌ها تأثیر می‌گذارند و

۴. پیش‌بینی سیاست‌های جایگزین و مطالعه‌ی کارایی انواع ابزارهای ممکن در عرصه‌ی عمل

سیاسی (Edwards, 2004).

یکی از عرصه‌ها مهم خط مشی گذاری در جوامع امروز اتخاذ خط مشی‌های سیستم آموزش عالی می

باشد که به دلیل نقش پراهمیتش در راستای انسان‌سازی و ترویج علوم و فنون در میان آحاد جامعه، لازم

است از جهت شیوه خط مشی گذاری، نگاه ویژه‌ای به آن شود که در این تحقیق این مبحث مورد تجزیه و

تحلیل قرار می‌گیرد.

## ۱-۲- بیان مسئله

بهترین روش انجام یک تحقیق شروع آن با پرسش آغازین است (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۴). مدل مناسب جهت فرایند خط مشی گذاری آموزش عالی جمهوری اسلامی ایران چیست؟ سؤال مطروحه، پرسش آغازین این پژوهش را تشکیل می دهد که در این راستا ابعاد، مؤلفه ها و شاخصهای این مدل موردپرسش قرار می گیرد.

سیستم آموزش عالی<sup>۱</sup> در همه جهان دستخوش بحرانهای گوناگونی شده است. عواملی از قبیل محدودیتهای مالی، فقدان ارتباط میان محتوا و روش (در دوران توسعه سریع دانش به طور کلی و در عصر فن آوری اطلاعات به طور اخص)، مشکل اشتغال دانش آموختگان دانشگاهی و غیره، سیستم آموزش عالی را تحت فشار شدیدی قرار داده است. کشور ما، ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و دارای مشکلات مزبور می باشد. لذا بیش از پیش شاهد تغییرات الگویی در روشهای مدیریت آموزشی هستیم و می بینیم که وزارتخانه ها روزبه روز و هرچه بیشتر مسئولیتهای مدیریت را به مؤسسات آموزش عالی واگذار می کنند و خود به تعیین خط مشی ها و امور مربوط به نظارت می پردازد. (Williams & Cummings, 2005)

اختلاف اصلی که باعث تفاوت معنادار بین وضعیت کشورهای پیشرفته توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه شده است، نوع نگرش آنها به توسعه علمی و ارزشگذاری آنان به این عامل حیاتی و پایه اصل توسعه است. (فریدون، ۱۳۸۵) از آنجا که بار عمده این مسئولیت در کشور ما بر عهده نظام آموزش عالی و دانشگاههاست، لذا تحول در ساختار علمی و فناوری کشور در تمام زمینه ها از سطوح سیاستگذاری و برنامه ریزی کلان علمی و تحقیقاتی گرفته تا ساختار درونی آن امری ضروری، انکارناپذیر و حیاتی است. با توجه به مباحث فوق الذکر در می یابیم که یکی از مهمترین راههای مواجهه با مشکلات نظام آموزش عالی، خط مشی گذاری<sup>۲</sup> صحیح در این زمینه از طرف نهادهای سیاستگذار می باشد. و همچنین جهت دستیابی به این مهم، لازم است وضعیت موجود در فرایند خط مشی گذاری کشور را بشناسیم و در رفع نارسائیهای این فرایند با توجه به شرایط موجود برآییم. به این منظور شایسته است که فرایند خط مشی گذاری و برخی از مدلهای فرایندی در این رابطه مورد بررسی قرار گیرد.

۱. Higher Education

۲. policymaking



یکی از متداولترین راههای ساده کردن خط مشی گذاری عمومی، تجزیه آن به مجموعه ای از مراحل مشخص و فرعی است. توالی مراحل حاصل، «فرایند خط مشی گذاری<sup>۱</sup>» نامیده می شود. اگرچه این ساده کردن در نوشته های نخستین در مورد تحلیل خط مشی عمومی ریشه دارد ولی از سوی نویسندگان مختلف، برخوردهای متفاوتی با آن شده است (هاولت و رامش، ۱۳۸۲). پژوهش‌گوانی که از این روش استفاده می‌کنند هشدار می‌دهند که یک فرآیند واحد و همگانی که همه خط مشی گذاریها را تحلیل نماید وجود ندارد و لذا، هیچ تئوری کلی و یک دست علوم خط مشی گذاری نیز وجود ندارد.

نظریات و دیدگاههای فرایند خط مشی گذاری و همچنین انتقاداتی که به این مدلها وارد آمده بیانگر اینست که یک مدل کاملاً مناسب جهت خط مشی گذاری در حوزه آموزش عالی در ایران وجود ندارد تا بتوان با استفاده از آن در امر سیاست‌گذاری بر مشکلات کلان در سیستم آموزش عالی کشور فائق آمد. لذا در این تحقیق به بررسی ابعاد مختلف فرایند خط مشی گذاری در حوزه آموزش عالی ایران پرداخته خواهد شد تا پس از مقایسه این ابعاد و شاخصها با ابعاد و شاخصهای مدل پایه (که در پایان بررسی ادبیات تحقیق ارائه می گردد)، مبنایی جهت طراحی مدلی مناسب که توانایی تبیین ابعاد و شاخصهای فرایند خط مشی گذاری آموزش عالی ایران، باتوجه به شرایط موجود در جامعه و مستندات علمی را دارا باشد، فراهم آوریم.

### ۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

امروزه کلیه کشورهای جهان در تلاش هستند تا نقش آموزش عالی را در توسعه ملی و ارتقاء دانش و تکنولوژی مورد توجه قرار دهند. در واقع می توان گفت یکی از پرارزترین منابعی که جامعه برای پیشرفت و توسعه در اختیار دارد، آموزش عالی است. آموزش عالی در واقع یکی از اثربخستین سازوکارهای هر کشور برای مقابله با بزرگترین چالشهای قرن حاضر به حساب می آید. سیستم آموزش عالی به منظور دستیابی به این مهم لازم است سیاستها و خط مشی های مناسبی را در زمینه های آموزشی و پژوهشی در عرصه دانشگاهها و دیگر مؤسسات آموزش عالی اتخاذ نماید.

اتخاذ چنین سیاستهایی مستلزم آنست که یک نظام آموزش عالی دارای شیوه ها و الگوی مناسب خط مشی گذاری در سطوح عالی تصمیم گیری باشد. و فرایند خط مشی گذاری در آن به گونه ای باشد که هم استانداردهای علمی و هم شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه مورد توجه و امعان نظر قرار گیرد. از آنجائیکه علیرغم جستجوی محقق در رابطه با مطالعات مربوط به مدلها و الگوهای مناسب خط مشی گذاری در سیستم آموزش عالی در سطح جهان بسیار اندک بوده و در ایران تقریباً وجود ندارد، بنابراین ارائه یک مدل بهینه فرایند خط مشی گذاری در سیستم آموزش عالی همراه با نگاهی آسیب شناسانه به فرایندهای خط مشی گذاری جاری در نظام آموزش عالی کشور ایران ضرورت می یابد.

### ۱-۳-۱ - چرا این موضوع برای پژوهش انتخاب شده است؟

مطالعات نظری و مجرد، که البته در سودمندی آن تردیدی روا نمی توان داشت، پژوهشگر را از مسائل روز جامعه و نیازهای آنی فرمانداران و فرمانبرداران دور نگاه می دارد. اما اتصال به نیازهای روز و عینی تر، هم جامعه را به اصلاح مستمر، منظم و علمی رهنمون می سازد و هم علم را به تکاپوی دائم وامی دارد و پایداری و پویایی آنرا تضمین می کند. یکی از این نیازهای روز و عینی جوامع، سیستم آموزش عالی هر جامعه است که در واقع نهاد تولید کننده و اشاعه دهنده علم و دانش و همچنین تربیت کننده نیروی انسانی جامعه به حساب می آید و در رشد و توسعه کشور نقش اساسی دارد. سیستم آموزش عالی جهت دستیابی به اهداف فوق، مستلزم دارا بودن فرایندی علمی، سالم و مبتنی بر شرایط روز جامعه در زمینه خط مشی گذاری و تعیین تصمیمات راهبردی است زیرا توسعه علوم و فنون جامعه تنها در آزمایشگاههای تحقیقاتی صورت نمی گیرد بلکه این امر ریشه در فرایند سیاستگذاری و تعیین خط مشی های مربوط به سیستم آموزشی و به ویژه سیستم آموزش عالی دارد و علم خط مشی گذاری در تعیین عواقب سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن بصورت علمی می تواند نقش حیاتی داشته باشد.

لذا با توجه به اهمیت مطالب فوق و وجود خلأ پژوهشی در زمینه مطالعه و آسیب شناسی فرایند خط

مشی گذاری در حوزه آموزش عالی کشور، این موضوع برای تحقیق انتخاب گردیده است.

### ۱-۳-۲- اهمیت این پژوهش در زمان حاضر چیست؟

در عصر جدید و در کشاکش رقابت میان جوامع، برتری کشورها به میزان بهره مندی آنان از علوم و فناوری روز بستگی دارد و در نهایت کوشش علمی و برخورداری از فناوری است که زاینده نیروی انسانی خلاق و کارآمد به عنوان اصلی ترین عامل دستیابی به توسعه است. از دیگر سو، چون تعیین خط مشی فعالیتهای علمی و پژوهشی و اتخاذ سیاستهای راهبردی برای گسترش امکانات علمی و فعالیتهای تحقیقاتی منجر به توسعه علمی بر عهده نظام آموزش عالی است لذا نقش آموزش عالی در توسعه اجتناب ناپذیر و بحث انگیز است (فریدون، ۱۳۸۵). توسعه علمی موجب دستیابی به فناوری و باعث پیشرفت تکنولوژیکی یک جامعه شده و در جهان امروز بطور انکارناپذیری نشان بارز اقتدار ملی و در نهایت، زمینه ساز توسعه در کلیه امور است. اختلاف اصلی که باعث تفاوت معنادار بین وضعیت کشورهای پیشرفته و توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه شده است، نوع نگرش آنها به توسعه علمی و ارزشگذاری آنان به این عامل حیاتی و پایه اصل توسعه است. از آنجا که بار عمده این مسئولیت در کشور ما بر عهده نظام آموزش عالی و دانشگاههاست، لذا تحول در ساختار علمی و فناوری کشور در تمام زمینه ها از سطوح سیاستگذاری و برنامه ریزی کلان علمی و تحقیقاتی گرفته تا ساختار درونی آن امری ضروری، انکارناپذیر و حیاتی است. لذا در تحقیق حاضر سعی بر آنست که فرایند خط مشی گذاری آموزش عالی ایران مورد بررسی قرار گیرد و بدینوسیله الگویی بهینه جهت خط مشی گذاری این سیستم ارائه گردد.

### ۱-۳-۳- اهمیت این پژوهش برای دانش مدیریت دولتی چیست؟

نظام آموزش عالی عموماً بعنوان یک نهاد فرابخشی در خدمت خرده سیستمهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوامع به ایفای نقش می پردازد و این نهاد در کنار وظایف اساسی خود همانند تولید دانش و ارتقاء مهارت و پرورش نیروی انسانی، سهم چشمگیری نیز در بر فرهنگ و تأثیر بر خرده سیستمهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه دارد. بنابراین هر گونه مطالعه در ارتباط با مسئله مربوط به این بخش باید مبتنی بر ادبیات و تئوریهای کل نگر و پویا در این زمینه باشد (مرجایی، ۱۳۸۵).

تئوریهای سنتی علوم مدیریت و خط مشی گذاری محدود به معرفت شناسی جزئی بوده و ویژگی اصلی آنها آکادمیک صرف بودن، یک رشته ای بودن، تکنیک محوری، پیش بینی پذیری و اطمینان است. این رویکرد موجب نگاه بخشی به مسائل سیاستگذاری و تقلیل آن به یک رویکرد صرفاً اقتصادی یا سیاسی شده است. درحالیکه ویژگی اصلی مباحث مدیریت و علوم خط مشی گذاری، پویایی، پیچیدگی و چندبعدی بودن آن است. لذا تئوریهایی را طلب می کند که از ویژگی آکادمیکی و اجتماعی، چند رشته ای و میان رشته ای، مشارکتی به جای تکنیک محوری، نااطمینانی و پیش بینی ناپذیری برخوردار بوده و پدیده ها را در متن اجتماعی آن مورد بررسی و تحلیل قرار دهد (Martens, 2006, p78). تحقیق حاضر نیز با توجه به مباحث فوق الذکر استفاده از چنین نگرشی را سرلوحه دیدگاه نظری خود قرار داده است که ارائه آن برای توسعه بدنه مدیریت دولتی و علوم خط مشی گذاری اهمیت می یابد.

در رابطه با مباحث شناختی، تحقیق حاضر سعی بر ارائه دقیق مطالب مربوط به مبحث خط مشی گذاری بطور اعم و مبحث سیاستگذاری در حیطه آموزش عالی بطور اخص دارد تا از این طریق بتواند شناخت صحیحی از موضوع تحقیق ارائه نماید. و نهایتاً از جهت کاربردی نیز این پژوهش با آسیب شناسی دقیق فرایند خط مشی گذاری در آموزش عالی، اقدام به استخراج یک مدل جدید کاربردی در حوزه مذکور می کند که ارائه چنین الگویی حداقل در ایران صورت نگرفته است.

به زعم این جانب دلایل فوق که ویژگی های بدیع بودن از جهت تئوریک و کاربردی بودن را توأمان در بردارد نه تنها این پژوهش را توجیه پذیر می کند بلکه ضرورت انجام آن را نیز خاطر نشان می سازد.